
Op de grens van ons werkgebied, achter de Maxis bij Muiden, ligt een uiterst waardevol natuurgebied: de Vijfhoek, ook wel bekend als het PEN-eiland. Zo'n 230 vogelsoorten zijn er waargenomen en ongewone soorten als nachtegaal, blauwborst, buidelmees en baardmannetje broeden er. Uit dit verslag van David Tempelman blijkt, waarom we zuinig moeten zijn op de Vijfhoek.

David Tempelman

Broedvogelinventarisatie van de Vijfhoek 1991-1994

In de jaren van 1991 tot en met 1994 inventariseerde ik de Vijfhoek bij Diemen op broedvogels. De inventarisatie vond plaats volgens de methode van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) van het Sovon. Jaarlijks stuurde ik de gegevens naar het Sovon en deze telden zo mee met de landelijke BMP-indices. Milieufederatie Noord-Holland gebruikte de gegevens in de strijd tegen de bedreigingen van het gebied en Sovon zelf maakte er gebruik van, in verband met een onderzoek voor Rijkswaterstaat naar mogelijkheden voor natuurontwikkeling. Dit artikel doet verslag van mijn inventarisatie. Daarnaast ga ik in dit artikel in op historische gegevens en vergelijk ik mijn onderzoek met eerdere inventarisaties.

Ligging

De Vijfhoek (Amersfoort-coördinaten: 129/130-483/484), meer officieel bekend als het PEN-Eiland, is een kunstmatig schiereiland in het IJmeer. Het is ongeveer een vierkante kilometer groot. Aan de zuidwestkant wordt het begrensd door de oude Zuiderzeedijk. Overigens heeft het gebied duidelijk zes hoeken; toch heet het "Vijfhoek". Het gebied is rijkseigendom en behoort toe aan het Ministerie van

Financien, Dienst der Domeinen; Rijkswaterstaat is actief beheerder (Dubbelt, 1993).

Op topografische kaarten lijkt een deel tot de gemeente Diemen te behoren. Mogelijk deelt men het gebied ooit nog eens in bij deze gemeente, wie weet; dit soort beslissingen wordt niet democratisch genomen.

Ontstaan

In 1967 begon men met de aanleg van de PEN (tegenwoordig: UNA)-centrale; de grond die hierbij werd uitgebaggerd werd binnen een rijshouten dam het IJsselmeer ingespoten. Men verstevigde de rand met basaltblokken. Later is er nog grond, waarschijnlijk afkomstig van de aanleg van de Maxis (een hypermarché) bijgekomen. In 1981 veranderde het gebied aanzienlijk door het opspuiten van 300.000 kubieke meter slib dat vrij kwam ten gevolge van het verbreden van het Amsterdam-Rijnkanaal (Van Duin, 1982). Hierdoor veranderde ook de broedvogelstand aanzienlijk. Het lag ooit in de bedoeling om er een tweede electriciteitscentrale te bouwen of zelfs een kerncentrale. In de Bos-atlas van 1983 wordt het gebied paars weergegeven, dus als industrie-terrein. Op een kaart van het Mi-

nisterie van VROM is te zien dat het gebied deel uitmaakt van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS); het vormt een belangrijke schakel in de ecologische verbinding van Flevoland met Waterland en van Waterland met het Vechtplassengebied. Hierbij valt op te merken, dat de provincie Noord-Holland deze EHS onderschrijft, en zich heeft verplicht er invulling aan te geven. Ook de gemeente Amsterdam heeft ijverig tal van nota's over de waarde van het gebied en over verbindingzones geschreven.

Beschrijving gebied

Aan de westkant, buitenkaads, en in het oostelijk deel van het gebied groeit riet. De kade is verstevigd met basaltblokken en is waardevol, vooral vanwege het voorkomen van de ringslang (mond. med. M. Melchers). Dit is namelijk een echte Natuurbeleidsplan-soort. Op de kade staan Gelderse roos, wat wilgen, eiken, berken en essen. Binnenkaads is er moerasbos, (ongeveer 45% van de oppervlakte) en rietland (ook ongeveer 45%). In het moerasbos staan vooral wilgen. Planten die men op de Vijfhoek aantreft zijn o.a. hop, kamperfoelie, bitterzoet, poelruit, pluimzegge,

moerasspirea, kattestaart en moerasmelkdistel (deze plant wordt op de Vijfhoek ruim drie meter hoog). Pluimzegge, waarvan hier mooie, grote pollen groeien is een leuke soort, die in dit gedeelte van Nederland vrij schaars is (mond. med. A.J. Rossenaer). Vijftien jaar geleden kapte men een deel van het moerasbos voor een weilandje. Dit weiland waar men schapen en paarden weidt, ligt tussen de oude Zeedijk en het overgebleven moerasbos en rietland. In dit weilandje staan planten als mannagras, kamgras, reukgras, zenegroene rus, ruige zegge en rietorchis.

Aan de UNA-kant van de Oude Zeedijk ligt een brede sloot, die de begrenzing vormt van het geïnventariseerde gebied. Tussen dijk en sloot bevindt zich een fraai rietmoerasje. Vanaf de dijk heeft men uitzicht op de UNA-centrale. Tussen het geïnventariseerde gebied en de centrale lag een weiland waar grutto, scholekster en Kievit broedden. Hierop ligt nu een meter zand.

In 1993 begon de UNA met de aanleg van een uitwateringskanaal, met de inlaat aan de oostkant en de uitlaat aan de westkant van het gebied. Dit kanaal doorboort, met stalen wanden die anderhalve meter uit het water omhoog rijzen, de oude Zuiderzeedijk. Men heeft de westmonding nog enigszins in tact gelaten; ook het riet stond er aanvankelijk nog, maar bij een bezoek in december 1995 viel er nog slechts een restant van dit rietveldje te bespeuren. Dat bleek ook de bedoeling te zijn geweest; een aannemer heeft dit klusje voor de som van f. 150.000,- geklaard (mond. med. Van Duin). Dat is jammer, want dergelijke buitendijkse rietveldjes zijn vrij zeldzaam. Hier nestelden kleine karekiet en fuut.

Een deel van het bos in de zuidwesthoek werd ten behoeve van dit kanaal in de broedtijd in 1993 gekapt. Inmiddels zijn er enkele schriële boompjes geplant (men vraagt zich af waarom). Het afwateringskanaal vriest in de winter niet dicht en was, als gevolg daarvan, in de winter van 1995/1996 een vluchtplaats voor ijsvogels (in december 1995 liefst zes exemplaren, mond. med. W. van der Waal), grote zaagbekken, nonnetjes, brilduikers en futen. Behalve vogels zag ik vaak vossen, egels, konijnen en reespooren.

In de literatuur zijn waarnemingen bekend van in totaal 22 zoogdiersoorten, waaronder hermelijn, dwergmuis en meervleermuis (Mostert, 1993). Voor deze laatste soort heeft Nederland internationale verantwoordelijkheid, aangezien het zwaartepunt van de verspreiding van de meervleermuis in Nederland ligt. Enkele zweefvliegen die ik op de Vijfhoek aantrof zijn *Platycheirus fulviventris*, *Tropidia scita*, de moeraspendelzweefvliegen *Helophilus trivittatus* en *H. hybridus*, *Anasimyia interpuncta*, *Cheilosia albitarsis* en de lichte hommeltzweefvlieg *Volucella pellucens*. Dit zijn bijna alle typische moerassoorten; *V. pellucens* is een bossoort. Op 26 juni 1992 zag ik een hoornaar *Vespa crabro*. Er is verder onderzoek verricht naar nachtvinders (72 soorten), dagvlinders (12 soorten), libellen (11 soorten) (Mostert, 1993).

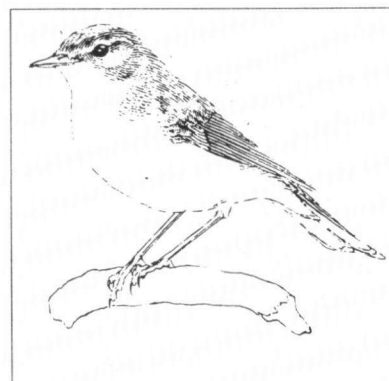
Inventarisatie 1991-1994

Ik voerde mijn inventarisatie uit volgens de normen van het Broedvogel Monitoring Project van Sovon (BMP). Een BMP-plot levert gegevens over het aantal territoria van broedvogels, die met behulp van door Sovon opgestelde criteria worden vastgesteld. Bijvoorbeeld:

eenmaal een zingende wielewaal in de 'goede periode' levert een territorium op. Dit wil niet per se betekenen dat er (succesvol) gebroed wordt. In de meeste gevallen zal dit wel zo zijn. Door sommering van BMP-plotgegevens, en vergelijking daarvan over meerdere jaren kunnen broedvogeltrends bepaald worden. Zie voor nauwkeurige beschrijving van deze methode Van Dijk (1993).

Ieder jaar inventariseerde ik op dezelfde manier. Van de circa 100 hectare kon ongeveer de helft bestreken worden door het gebied rond te lopen en af en toe een stukje het gebied in te steken (dit is niet overal mogelijk en aan de derde en vierde hoek zelfs gevaarlijk). De gevonden aantallen betreffen dus de broedvogelstand van zo'n 50 hectare.

Het centrale gedeelte telt niet echt mee; fitissen, tuinfluiters en andere zangvogels zijn in dit centrale gedeelte nauwelijks te

Fitis

Tekening: S.Woldhek

inventariseren. Sommige soorten als havik, koekoek en Vlaamse gaai vliegen door het hele gebied; de aantallen voor deze soorten betreffen dus eerder het hele terrein. Voor het bepalen van dichtheden is dit een lastige zaak.

Een andere lastige zaak is de ligging van het gebied. Het is ruim een half uur fietsen vanaf mijn huis; voor de juni-inven-

tarisaties moet je dan ongeveer om half vier opstaan. Dit is rond-uit slopend.

De ligging aan het IJmeer is echter nog veel lastiger: er zijn altijd kabbelende golfjes, die vaak meer lawaai maken dan de ijle piepjes van de gewenste zangvogels. Bovendien maken de A1 en de UNA-centrale een hels kabaal. Inventariseren is hier dus niet eenvoudig. De hoge aantallen van leuke soorten en de fraaie vergezichten (Pampus) vergoeden echter veel.

Broedvogels

In totaal stelde ik van 1991 tot en met 1994 41 soorten vast als territoriumhouder. Uit deze periode zijn in de tabel alleen de zekere territoria opgenomen; het BMP houdt immers geen rekening met 'mogelijke' of 'waarschijnlijke' broedgevallen. Wanneer ook alle historische gegevens worden meegerekend, met onder andere 'mogelijke' en 'waarschijnlijke' broedgevallen, komen we op 87 soorten. Hieronder zijn mogelijke broedgevallen van spectaculaire soorten als roerdomp, porcelainhoen en roodhalsfuut.

Hieronder ga ik nader op enkele broedvogels in.

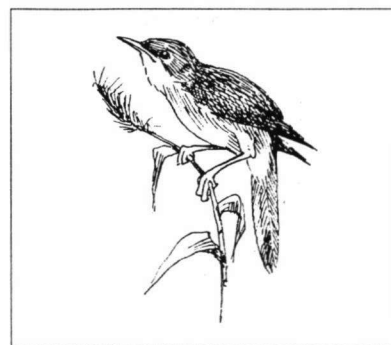
Fuut: de Vijfhoek herbergt twee futenkolonies. Een daarvan is gevestigd in het buitendijkse rietveldje aan de westkant van de Vijfhoek (zie Beschrijving van het gebied); de andere bevindt zich aan de oostkant. Deze laatste kolonie valt buiten het BMP-plot en werd niet geteld; de aantallen in de tabel slaan dus op die van de kolonie aan de westkant. In hoeverre het broeden succesvol was, is moeilijk te zeggen, omdat men vanaf de kade weinig hoogte krijgt van de zich verstoppende futen. Veel jonge futen waren nooit te zien; de nesten sneuvelen gemakke-

lijk door de golven bij harde, verkeerde wind. Buitendijkse futenkolonies zijn in de omgeving te vinden op de Diemerzeedijk en bij IJdoorn.

Historisch worden soms grote aantallen genoemd, bv. 80 paar in 1980 en 120 paar in 1981 (Van Duin, 1982). Dit betreft echter vooral de futenkolonie in Haven Ballast, die ik niet telde. **Havik:** hoewel ieder jaar voldoende waarnemingen werden gedaan om tot een territorium te beslissen, is voor deze soort vrijwel zeker dat er niet daadwerkelijk gebroed is. Zoals bekend bevinden zich in de nabije omgeving van de Vijfhoek twee nesten: een op de Diemerzeedijk (sinds 1992, succesvol) en een buitendijks bij Muiden. De dieren vliegen dan nogal eens over en werden regelmatig gehoord. Eenmaal werd gezien dat een havik met prooi het gebied in vloog. Ook zag ik balts, maar ondanks talloze speurtochten door o.a. M. Melchers, en door mijzelf was er geen nest te ontdekken.

Historisch: de soort wordt in de beschikbare literatuur niet als broedvogel van de Vijfhoek genoemd. Zijlmans (1995) meldt dat de havik succesvol heeft gebroed op de landtong ten oosten van de Vijfhoek, sinds 1986 (!) en 'vermoedelijk' heeft gebroed op de Vijfhoek zelf (geen jaartal). Aan deze gegevens kan dus worden toegevoegd dat broeden op de Vijfhoek zelf nog steeds niet is bewezen, maar dat de havik wel een territorium had in elk jaar van 1991 tot en met 1994.

Spotvogel: alleen in 1991 aangetroffen. Op de Diemerzeedijk is hij achteruit gegaan. Mogelijk bevinden zich in het centrale gedeelte van de Vijfhoek wel spotvogels, die niet werden gehoord. Historisch: van 1974 tot 1981 vrijwel jaarlijks aangetroffen (1 paar of geen aantal) (Van Duin,

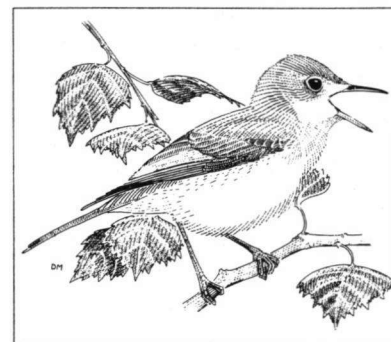
Spotvogel

1982). In de periode 1989-1990 stelden Kreffer et al. (1991) hier ook spotvogels vast.

Sprinkhaanrietzanger: leuke, niet zo gewone moerassoort, die hier alle jaren broedt, met zo'n vijf paar.

Historisch: topjaar voor de sprinkhaanrietzanger was 1977, toen in de Vijfhoek en omgeving 15 à 17 paar werden genoteerd. De jaren hierna bedroeg het geregistreerde aantal vijf à zes paar (Van Duin, 1982).

Snor: zeldzame soort, ook internationaal gezien, die hier in flinke aantallen voorkomt. Voor onder andere deze soort worden bijvoorbeeld in het Naardermeer

Snor

werkdagen voor vrijwilligers georganiseerd om deze soort meer kans te geven. De snor heeft in de Vijfhoek een waar bolwerk: een snorrenkoor overstemt hier vaak de overige rietvogels! Voor vergelijkbare aantallen moet men naar het Naardermeer of de Flevo. Van een snorrenkoor is

slechts sprake in echte mooie natuurgebieden. In 1994 was de stand iets lager dan in 1993, mogelijk door het verwijderen van het grootste deel van de rietkraag langs de oude Zeedijk aan de UNA-kant; hier ligt nu asfalt. Historisch: ieder jaar van 1973 tot 1981 vastgesteld, van drie tot maximaal 21 paar (in 1977) (Van Duin, 1982). In het geschikte gebied zou dit dus maximaal liefst 13 paar per 100 hectare opleveren, een tweemaal zo hoge dichtheid als ik vaststelde. Ook in 1989-1990 door Kreffer et al. (1991) is de snor vastgesteld. **Kleine karekiet:** een van de talrijkste vogels op de Vijfhoek. De hoogste aantallen vindt men in het noordoostelijke gedeelte. Heel wat broedden er in 1993 (net als de snor) in de rietkraag langs de oude zeedijk; deze broedplaatsen zijn nu verloren gegaan (zie snor), evenals de nestelgelegenheid in de buitendijkse rietveldjes aan de westkant (zie Beschrijving van het gebied).

Historisch: in ieder jaar van 1973 tot 1981 aangetroffen (Van Duin, 1982: 48), maximaal met 'honderden' (1977). Dat lijkt veel, maar men bedenke zich dat het gebied toentertijd een veel natter karakter had en de rietvogels veel talrijker konden voorkomen. Bovendien was in 1977 de inventarisatie het meest grondig. Kreffer et al. (1991) tonen op hun kaartje 9 territoria. Dat lijkt me een factor vier te laag.

Zwartkop: door mij als een van de talrijkste vogels aangetroffen, met zo'n 25 paar.

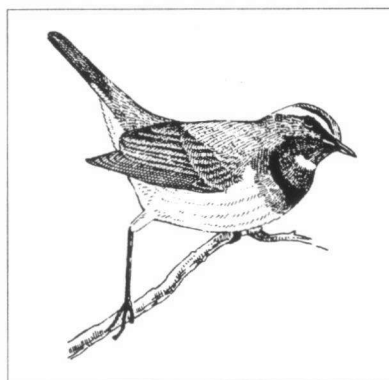
Historisch: deze soort werd in de periode 1973-1981 pas aangetroffen vanaf 1977, met zo'n een à twee paar (Van Duin, 1982). Het toenemen van het aantal zwartkoppen illustreert duidelijk de verandering van een groot deel van het gebied van rietmoeras in moerasbos.

Nachtegaal: alle jaren aangetroffen, met drie à acht paar. Ook op de Diemerzeedijk is de nachtegaal algemeen, sinds eind jaren '80. Verder vindt men nachtegalen op het IJ-eiland (in ieder geval in 1995), langs de A1 in de bosjes langs de snelweg en elders.

Historisch: ergens tussen 1981 en 1989 moet de nachtegaal zijn gaan broeden op de Vijfhoek. Van Duin (1982) noemt de soort niet; in 1989-1990 werden door Kreffer et al. (1991) flinke aantallen aangetroffen: het kaartje van deze soort toont maar liefst tien territoria. Mogelijk is dit echter een sommering van beide jaren.

Blauwborst: op de Vijfhoek met enkele paren aanwezig. Deze soort is op vele plaatsen in de regio toegenomen.

Historisch: Van Duin (1982) en Kreffer et al. (1991) melden deze soort nog niet; de territoria in 1991 zijn de eerste vastgestelde territoria.

Blauwborst

Matkop: in 1991 nog in flink aantal aanwezig, maar net als op de Diemerzeedijk in aantal afgenomen. Historisch: Van Duin (1982) meldt de soort vanaf 1976 ieder jaar als broedvogel, met maximaal zo'n drie paar (in 1977). Ook door Kreffer et al. (1991) gevonden (geen aantal).

Buidelmees: behalve in 1994 (geen) stelde ik ieder jaar een

Buidelmees

Tekening: Ruud van Beusekom

territorium vast. Mogelijk echter hebben ieder jaar meerdere buidelmezen gebroed; Van Duin zag op 13 juni 1993 hier drie paar rondvliegen. 1993 was waarschijnlijk het beste jaar voor de buidelmees: op de Diemerzeedijk broedden toen zes paar (obs. R. Geene & D. Tempelman). Historisch: alleen Dubbelt (1993) meldt de soort als broedvogel (een à drie paar).

Baardmannetje: in 1994 werd een typische observatie gedaan van baardmannetjes. Drie paar hingen gedurende enige ogenblikken op zo'n dertig meter hoogte stil in de lucht, boven het riet, te 'pingen', en daalden daarna af, het riet in. Wellicht kwamen deze vogels van elders, maar misschien betekent het dat er drie paar, in plaats van het ene paar dat werd vastgesteld kunnen broeden. Het VOD (Vogel Overleg Diemen) deed in 1993 voldoende waarnemingen voor twee paar (mond. med. Van Duin).

Historisch: door Van Duin (1982) werden veel hogere aantallen vastgesteld, vooral in 1973 (12-13 paar) en 1977 (21 paar). In 1981 was het aantal echter reeds teruggelopen tot 'enkele'. Dit heeft te maken met de grote veranderingen in het gebied (zie

Beschrijving van het gebied). Ook Kreffer et al. (1991) stelden het baardmannetje vast als broedvogel.

Eerder onderzoek

De inventarisatie in de periode 1991-1994 is de eerste die volgens BMP-normen werd verricht. Er zijn echter reeds eerder vogelinventarisaties verricht: 1. In de periode 1973-1981 verrichten Van Duin et al. vogeltellingen in het gebied. Zij stelden in deze periode 70 (mogelijke en zekere) broedvogels vast. Het gebied is ruimer genomen dan mijn proefvlak en omvat 356 hectare, waarvan 191 ha water, 123 ha riet, ruigten en opslag, 38 ha weiland en grasland en 4 ha bebouwing (Van Duin, 1982).

Qua aantallen maar ook qua soorten kan deze inventarisatie daarom niet zonder meer met de mijne worden vergeleken. Men moet vooral ook bedenken, dat het gebied in 1981 grondig is veranderd (zie Beschrijving van het gebied). De methode die zij volgden betrof het regelmatig simultaan turven per hoek; het gebied insteken was toen onmogelijk (mond. med. Van Duin). Vooral in 1977 is een zeer gedegen inventarisatie verricht. Overigens kan men er zich alleen maar over verbazen dat een inventarisatie zo lang is volgehouden; een compliment is op zijn plaats.

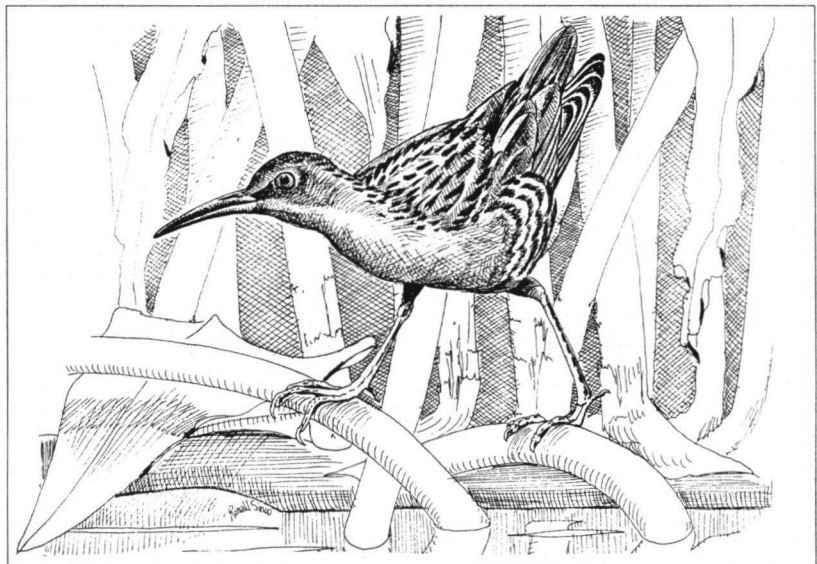
Soorten die ik niet als territoriumhouder vaststelde zijn: roodhalsfuut, een mogelijk broedgeval in Haven Ballast in 1981; knobbelzwaan; bergeend; wintertaling; pijlstaart (mogelijk broedgeval in 1973); zomertaling (mogelijk broedgeval in 1973); slobbeend (1 mogelijk broedgeval in 1977, 1 in 1981); krooneend (meerdere jaren, max. 1-2 paar); tafeleend (mogelijk broedgeval in 1979);

torenvalk; patrijs; scholekster; kluut; kleine plevier; kievit; watersnip; visdief (mogelijk broedgeval in 1973); ransuil; gierzwaluw; boerenzwaluw; zwarte roodstaart; grote karekiet (1 paar in 1974 en 1978); grauwe vliegenvanger; spreeuw; huismus; ringmus en kneu.

Tijdens inventarisatieronden werden door mij wel waarnemingen verricht van de volgende soorten: bergeend, wintertaling, zomertaling (1x), krooneend (1x), tafeleend (eenmaal een luid roepend vrouwtje op- en wegvliegend), torenvalk, spreeuw (ook eenmaal met voer het gebied invliegend waargenomen) en kneu. Volgens sommige criteria zouden deze waarnemingen misschien voldoende zijn voor een 'mogelijk broedgeval'; hiervan heb ik afgezien. Een aantal van de door Van Duin et al. (1982) gevonden soorten kan nu onmogelijk meer op de Vijfhoek broeden; het betreft de pioniers scholekster, kleine plevier, kluut en visdief. De kleine plevier broedde in ieder geval in 1994 nog wel juist ten zuidoosten van de eigenlijke Vijfhoek (mond. med. Van Duin). Andere soorten werden juist buiten 'mijn' gebied waargenomen, in en om de ge-

bouwen in de omgeving van het gebied, zoals huismus, ringmus, zwarte roodstaart en boerenzwaluw). Daarnaast stelde M. Singor in 1973 de gierzwaluw vast als broedvogel in de bunker bij Smeenk (schr. med. F. Vogelzang).

2. In opdracht van de Dienst Ruimtelijke Ordening Gemeente Amsterdam (DRO) is in 1989 en 1990 een onderzoek verricht naar vogels, planten en enkele inktengroepen in het gebied inclusief de Diemerzeedijk en Haven Ballast (Kreffer et al., 1991). De gevolgde methode wat betreft broedvogels is volgens de auteurs het karteren van territoria, 'onder andere door het luisteren naar zang' (sic!). Hierbij noemen Kreffer et al. echter geen nadere methode. Evenmin is gespecificeerd naar jaartal; zo is dus ook niet op te maken of genoemde soorten beide jaren hebben gebroed. Van negen soorten zijn in het rapport, overigens zeer fraaie, kaartjes afgebeeld. Het hele onderzoeksgebied is in deelgebieden verdeeld; deelgebied 12 komt vrijwel precies overeen met het door mij geïnventariseerde gebied. Men

Waterral

Tekening: Ronald Sinoo

Soort	'73-'81	'89-'90	'91	'92	'93	'94	'94
Auteur	Van Duin	Kreffer et al.	Dubbelt	Tempelman	Tempelman	Tempelman	(1996)
	(1982)	(1991)	(1993)	(1996)	(1996)	(1996)	(1996)
Fuut	<10-120	+	-	9	5	4	6
Dodaars	-	1	-	-	-	-	-
Roodhalsfuut	1? (1981)	-	-	-	-	-	-
Roerdomp	? ('74,'75,'81)	-	-	-	-	-	-
Knobbelzwaan	1-2	-	-	-	-	-	-
Bergeend	1	-	-	-	-	-	-
Krakeend	1-5	1	-	2	2	3	3
Wintertaling	1	-	-	-	-	-	-
Wilde Eend	>10t	+	-	6	6	7	4
Pijlstaart	1? ('73)	-	-	-	-	-	-
Zomertaling	1? ('79)	+	-	-	-	-	-
Slobeend	1? ('77), 1 ('81)	-	-	-	-	-	-
Krooneend	1-2	-	-	-	-	-	-
Tafeleend	? ('79)	-	-	-	-	-	-
Kuifeend	? ('80)	+	-	1	-	1	-
Nijlgans	-	-	-	-	1	-	-
Grauwe Gans	-	+	-	-	-	1	2
Buizerd	-	-	1	-	-	1	-
Bruine Kiekendief	1-3	2	1	1	1	1	-
Havik	-	-	1	1	1	1	1
Sperwer	-	+	1	-	-	-	-
Torenvalk	1	+	-	-	-	-	-
Patrijs	1	-	-	-	-	-	-
Fazant	+	+	-	3	3	4	2
Waterral	3-8	5	2	1	2	6	3
Porceleinhoen	-	1	-	-	-	-	-
Waterhoen	-	+	-	-	-	-	-
Meerkoet	10t	4	-	5	9	9	8
Scholekster	max. 4	-	-	-	-	-	-
Kluut	1 ('73)	-	-	-	-	-	-
Kleine Plevier	1-2	-	-	-	-	-	-
Kievit	max. 9 ('81)	-	-	-	-	-	-
Watersnip	1 ('75,'79)	+	-	-	-	-	-
Houtsnip	-	+	-	-	-	-	-
Visdief	? ('73)	-	-	-	-	-	-
Houtduif	>9 ('81)	+	-	3	2	1	2
Holenduif	-	+	-	-	1	-	-
Turkse Tortel	-	+	-	-	-	-	-
Tortelduif	-	+	-	-	-	-	-
Koekoek	2-6	+	-	3	3	5	4
Gierzwaluw	+ ('73)	-	-	-	-	-	-
Grote Bonte Specht	1	+	-	2	2	1	1
Boerenwaluw	10t	-	-	-	-	-	-
Graspieper	-	+	-	-	-	-	-
Witte Kwikstaart	3-5	-	-	-	-	-	1
Winterkoning	15-55	+	-	31	34	45	37
Heggenus	3-16	+	-	10	15	18	14
Boomkruiper	1 ('81)	-	-	2	-	-	-

voert voor 'deelgebied 12' 59 soorten als broedvogel op. Soorten die ik niet als broedvogel gekarteerd heb zijn dodaars, zomertaling, sperwer, torenvalk, porceleinhoen, watersnip, houtsnip, Turkse tortel, tortelduif, ransuil, graspieper, grote lijster, goudhaantje, grauwe vliegevangster en kneu. Ik vraag mij wel af, en overigens ook Van Duin (mond. med.) en Vogelzang (schr. med.) of al deze

soorten de toets der Sovon-criteria zouden kunnen doorstaan (dit geldt voor dodaars, goudhaantje, waterral, graspieper, tortel, zomertortel, grote lijster en houtsnip). Aantallen worden niet genoemd.

Van een aantal door Kreffer et al. (1991) gerapporteerde soorten (zie ook tabel), namelijk zomertaling (1x), sperwer, torenvalk, ransuil (1x), goudhaantje en kneu deed ik tijdens inven-

tarisatieronden onvoldoende waarnemingen om tot een territorium te beslissen. De andere soorten heb ik nooit gezien tijdens inventarisatieronden.

3. Het Consulentenschap natuur, bos landschap en fauna verrichtte in 1992 een ecologische beschrijving van de Vijfhoek (Dubbelt, 1993). Hierbij gebruikte Dubbelt gegevens die door ambtenaren in dienst van de provincie Noord-Holland zijn

Roodborst	-	+		12	14	16	7
Wielewaal	1? ('76)	-	1	-	1	-	-
Zwarte Roodstaart	1	-					
Nachtegaal	-	10	3	6	3	7	8
Blauwborst	-	-	6	2	6	3	3
Merel	3-10	6		15	12	20	18
Zanglijster	1-3	+		12	9	11	7
Grote Lijster	-	+					
Sprinkhaanrietzanger	5-17	+	4	6	4	6	5
Snor	3-21	+	5	3	4	7	5
Rietzanger	13- >100	+	10	10	10	14	8
Bosrietzanger	c. >50	+	15	13	15	16	8
Grote Karekiet	1 ('74, '78)	-					
Kleine Karekiet	>16 - e 100en	13	25-50	34	50	37	34
Spotvogel	1	+		4	-	-	-
Grasmus	1->10	+	6	10	6	6	11
Braamsluiper	1 (v.a. '76)	4		-	1	1	1
Tuinfluit	10->55	+		45	38	29	26
Zwartkop	1-2	+	26	32	26	30	27
Tijftjaf	3-14	9		28	37	29	20
Fitis	c. 50	+		84	51	45	42
Goudhaantje	-	+					
Staartmees	-	+		4	4	2	2
Matkop	1-3	+	8	8	7	4	2
Pimpelmees	1-2	+		6	7	9	7
Koolmees	2-6	+		16	16	21	11
Buidelmees	-	-	1-3	1	1	1	-
Grauwe Vliegenvanger	1? ('75, '81)	+					
Baardmannetje	enk.->21	+	1	1	1	1	1
Vlaamse Gaai	1-3	+		3	3	2	3
Ekster	2-3	+		-	-	1	-
Zwarte Kraai	2-4	+		3	2	4	2
Spreeuw	+	-					
Huisemus	+	-					
Ringmus	enk.	-					
Putter	1 ('77)	+		-	-	1	-
Groenling	1? ('77)	+		-	-	1	-
Vink	1	+		7	4	5	4
Rietgors	max. c. 35	+		22	21	24	14

Tabel: aantal territoria per soort per jaar

Toelichting tabel: de Rode Lijst-soorten zijn ontleend aan 'Biodiversiteit in Nederland', pp. 140 en 150 (1995).

I: soorten waarvoor Nederland internationaal een grote verantwoordelijkheid heeft. Op de Vijfhoek zijn dit: baardmannetje, grauwe gans en blauwborst.

T: soorten met een in Nederland dalende trend. Op de Vijfhoek zijn dit: snor, waterral, baardmannetje, rietzanger en wielewaal.

Z: in NL zeldzame soorten. Op de Vijfhoek zijn dit: rietzanger, grauwe gans, baardmannetje, snor, blauwborst, wielewaal en waterral.

verzameld, in 1987, aangevuld met gegevens van het VOD. De aantallen broedvogels komen goed overeen met de door mij gevonden aantallen (zie tabel). Sommige algemene soorten als fazant zijn niet meegenomen in het verslag.

De enige soort die ik niet aantrof als territoriumhouder, en die Dubbelt wel noemt, is de sperwer (1 terr.). Juist buiten het terrein broedde in de jaren 1993,

1994 en 1995 in ieder geval een paar (mond. med. Van Duin); mogelijk is dit het zelfde paar.

Niet-broedvogels

Het IJmeer is zoals bekend zeer belangrijk voor watervogels. De brilduiker overwintert hier massaal; op 5 maart 1992 zag ik er hier zo'n duizend, waaronder vele baitsende mannetjes. De 1%-norm wordt voor enkele soorten voortdurend overschre-

den (o.a. kuifeend). Het rietland is verder slaapplek van boeren- en oeverwaluw, in de trek-tijd ook voor vele zangvogels als waterpieper, waarvan er soms tientallen verblijven.

In vroeger tijden had de blauwe kiekendief in het gebied een slaapplek. Oeverwaluw en blauwe kiekendief staan op de lijst van doelsoorten (Van Nieukerken, 1995).

Andere soorten die van 1991 tot en met 1994 niet op de Vijfhoek territorium hielden, maar er wel slaapplaats hebben, of overwinteren, en die we ook op de lijst van doelsoorten vinden zijn slobbeend, roerdomp en watersnip.

Enkele interessante waarnemingen van niet-broedvogels die ik deed waren: 1 roepende kerkuil op 13 april 1991; 6 mannetjes krooneend op 31 mei 1991; 2 ijseenden op 2 april 1992; 2 apelpvinken op 11 april 1992 en 1 mannetje zomertaling, op- en langsvliegend op 8 april 1993. De zomertaling behoort overigens tot de broedvogels, evenals de krooneend (zie tabel). Van de krooneend deed Dubbelt in juli 1995 een waarneming van een vrouwtje met zes pulli; deze kan op de Vijfhoek zelf of in Haven Ballast hebben gebroed (mond. med. Dubbelt). Het totale aantal vogelsoorten dat werd vastgesteld op de Vijfhoek bedraagt zo'n 230 (Van Duin & Vogelzang, 1993). De Vijfhoek scoort hiermee de 18e plaats in de lijst van de gebieden met het hoogste aantal vastgestelde soorten (Sovon, 1987).

De toekomst

Uit de inventarisaties moge blijken dat de Vijfhoek een waardevol gebied is, dat uitnodigt om er met respect mee om te gaan. Qua soortensamenstelling lijkt het op redelijk goed beschermde gebieden als Oostvaardersplassen en Naardermeer. Van de door mij gevonden broedvogels (periode 1991-1994) staat 17 % op de Rode Lijst (Van Nieukerken, 1995). Dit is een hoog percentage. Met name voor rietvogels is het gebied belangrijk. Zangvogels, met name de insekteneters, bereiken hoge dichtheden. Het aantal soorten dat op de Vijfhoek heeft gebroed vanaf

1973 bedraagt 87. Het gebied is op Nederlandse schaal tamelijk groot. De niet-broedvogels waaronder de Vijfhoek en directe omgeving zeer, wat blijkt uit het overschrijden van de 1%-norm van diverse watervogels en uit de hoge plaats op de lijst van Nederlandse gebieden waar het hoogste aantal soorten is vastgesteld. De verscheidenheid aan zoogdieren is voorts behoorlijk.

Al met al reden genoeg om er voorzichtig mee om te gaan en het niet meer zo te maltriteren als in 1993, toen de cultuurhistorisch waardevolle oude Zeedijk werd doorboord met een afschuwelijk kanaal en men het nodig vond om in de broedtijd het bos gedeeltelijk te kappen. Men kan dan wel een microscopisch gebiedje ernaast tot natuurreservaat uitroepen; dan moeten we wel even vergeten dat ook nog eens het weiland tussen de Vijfhoek en de PEN werd bedolven onder zand en asfalt (een zoveelste voormalig broedgebied van grutto, scholekster en Kievit). Ondanks de hoge natuurwaarde ziet de toekomst er niet rooskleurig uit; daar zijn eenvoudig te veel plannen voor, bijvoorbeeld voor het aanleggen van snelwegen, dit onder het motto: "samen krijgen we de natuur er wel onder".

Laat ik, om positief af te sluiten, melden dat het terrein in ieder geval niet meer zal worden gebruikt als afval- cq baggerdepot, naar het schijnt omdat er niet voldoende afval meer is door het massaal scheiden van groente-, fruit- en tuinafval.

Dankwoord

Een woord van dank is voor de mensen die af en toe 's ochtends vroeg mee gingen: Mieke Bon, Matthijs van Couwelaar, Arthur van Dulmen, Rien Geene en Arnoutjan Rossenaar.

Arnoutjan en Arthur worden tevens bedankt voor hun planten-determinaties; Ruud Vlek voor het doornemen van het manuscript en het ter beschikking stellen van archiefmateriaal; Guus van Duin en Fred Vogelzang voor het ter beschikking stellen van archiefmateriaal van het Vogeloverleg Diemen (VOD) en de Waarnemersclub Diemen (WCD) en Rens Dubbelt voor het leveren van aanvullende informatie.

Met name Guus dank ik voor het uitgebreide inhoudelijke en stilistische commentaar.

David Tempelman
Bankastraat 53III
1094 EC Amsterdam

Literatuur

Dijk, A.J. van (1993) Handleiding Sovon broedvogelonderzoek. 1-54. Sovon, Beek-Ubbergen.

Dubbelt, R. (1993) Ecologische Beschrijving van het PEN-eiland. Een natuurgebied in de Ecologische Hoofdstructuur. NBLF-rapport, 1-19. Sine loco.

Duin, Guus van (1982) De natuurwetenschappelijke waarde van een baggerdepot bij Diemen. Bijvakverslag Algemene Zoologie UvA, 1-69. Amsterdam.

Duin, Guus van & F. Vogelzang (1993) PEN-eiland: de natuur in het nauw. Noord-Hollands Landschap 19.20 no. 1 (1993): 10-12.

Kreffer, L.A., Tolma, D.J., Ploeg, S.W.F. van der & J.F. Feenstra (1991) Ecologische aspecten van het project "Amsterdam Nieuw-Oost". IVM-Rapport R-91/02. Vrije Universiteit, Amsterdam.

Mostert, K. (1993) Zoogdieren-inventarisatie van het Pen-Eiland. A&W-rapport 66: 1-35. Veenwouden.

Nieukerken, E. van (1995) Biodiversiteit in Nederland.

Sovon (1987) Atlas van de Nederlandse vogels.

Zijlmans, N. (1995) De Havik *Accipiter gentilis* in en om Amsterdam. Takkeling 3 (2): 36-39.